

AJER
AKADEMIC JOURNAL OF
EDUCATIONAL RESEARCH

ISSUE 3

**AKADEMIC JOURNAL
OF EDUCATIONAL RESEARCH (AJER)
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL**

APRIL 2024

WWW.AJERUZ.COM

ЖАМИЯТ ҲАЁТИДА ҲУҚУҚИЙ МАДАНИЯТ ТЕНДЕНЦИЯСИ
(ЮРИСТ КАСБ ЭТИКАСИ МИСОЛИДА)

Луиза Джураевна Туганова

Чирчиқ давлат педагогика университети ўқитувчиси

luizatuganova@mail.ru

***Аннотация:** Любая сфера в первую очередь должна служить развитию общества. Поскольку цель ясна, мы видим, что сегодня понятия культуры и права развивались таким образом, что неразрывно связаны друг с другом, и что мнение о том, что эти понятия не исчезают и сегодня, очень важно. Стремление к правильному толкованию народом понятия демократии принесет свои плоды только в том случае, если оно будет соответствовать существующим в обществе правовым нормам. Моральные отношения, которые существуют в любых взглядах, должны воспитываться не только в этике юристов, но и в поведении члена общества.*

***Ключевые слова:** общество, культура, человек, право, цивилизация, сознание, демократия, традиции.*

***Abstract:** Any sphere must first serve for the development of society. Since the goal is clear, we can see that today the concepts of culture and law have developed in a way that is inextricably linked to one of the other, and that the views that these concepts do not disappear today are very important. Striving for the correct interpretation of the concept of democracy by the people will only pay off if it follows the existing legal norms in society. Moral relations, which exist in any views, should be brought up not only in the ethics of lawyers, but also in the behavior of a member of society.*

***Key words:** society, culture, human, law, civilization, consciousness, democracy, traditions.*

КИРИШ

Фалсафий адабиётларда маданиятнинг инсоният цивилизацияси ривожланишига таъсир масаласини кўриб чиқишда, маданият функциялари ажралиб туради ва таҳлил қилинади. Бу ерда когнитив, информацион, меъёрий ва цивилизация функциялари қайд этилади [1; с.361-362]. Маданият феноменининг инсонга ва унинг дунёсига таъсир қилишнинг турли йўналишлари мавжуд. Маданият хулқ-атворнинг меъёрий муносабатлари эришилган цивилизация даражаси, аммо маданият нафақат ижтимоий ҳаёт субъектларига нисбатан ташқи таъсирга эга, балки маълум жамиятнинг турмуш тарзи, унинг алоҳида ижтимоий гуруҳлари ва институтлари, аниқ одамларга ҳам ўз таъсирини ўтказди. Маданият мавжудликнинг шахсий ва ижтимоий шаклларига эга, бу масалада инсон, ижтимоий гуруҳлар ва институтлар, умуман жамият ўз маданияти ва ўзининг

дунёсини маданият ташувчиси сифатида ишлаб чиқаради. Агар маданият тушунчасига тарихан ёндашадиган бўлсак ундаги «хуқуқий маданият» тушунчасининг келиб чиқиш жараёни нисбатан ёш эканлигига гувоҳ бўлишимиз мумкин. Муҳим ва тизимли мақсадларга эришишда ижтимоий ҳаётнинг хуқуқий соҳасида тобора кўпроқ онг ва амалий фаолиятдаги ривожланиш даражаси хуқуқий маданият тушунчасини кенгроқ тушунишга ёрдам беради.

Қонунларга амал қилмаслик жамиятни парокандалик жарлигига олиб келади. Жамият ҳаётида хуқуқий маданиятнинг ривожланиш тенденцияси фуқаролар томонидан қонунларни тушуниш ва уларга риоя қилишни, жамиятнинг ҳар бир аъзосининг хуқуқ ва бурчларини ҳурмат қилишни оширишга қаратилган доимий жараёндир. У нафақат меъёрий ҳужжатлар ва хуқуқий процедуралар ҳақидаги билимларни қамраб олади, балки одамларнинг хуқуқий онгга, қонунларга, бошқа одамларнинг хуқуқлари ва эркинликларига ҳурмат билан муносабатини шакллантиради. Бугун энг долзарб масала сифатида жамиятда хуқуқий билимнинг намоён бўлиши тўғрисида қайғуриш нафақат давлатда қабул қилинган қонунларда, балки уларнинг кундалик ҳаётда қўлланилаётганлигида эканлигини унутмаслигимиз керак.

Хуқуқий маданият- бу, сўзнинг тор маъносида, ижтимоий, гуруҳ ёки индивидуал хуқуқий онгнинг маълум бир ҳолати. Бундай ҳолда, "хуқуқий маданият" тушунчаси хуқуқий билимларни, эътиқодларни, қадриятларни, муносабатларни, жамият, ижтимоий гуруҳ (ижтимоий ҳамжамият) ёки шахсга хос бўлган амалдаги қонун ва хуқуқий институтларни баҳолашни ўз ичига олади ва мавжуд хуқуқий тартибга, тайёрлик ва қобилият доирасида ишлаш қобилияти, унинг доираси. Шу нуқтаи назардан, юқори ёки паст хуқуқий маданият (ёки унинг етишмаслиги) ҳақида гапириш одатий ҳолга айланмаслиги учун ҳаракат қилиш зарур. Агар тарихга юзланадиган бўлсак Аристотел инсоннинг сиёсий тизимда мавжудлигига берган таърифида, эркин ҳолида ақлий ва ахлоқий ривожланганлиги унинг мустақил жамиятни ва сиёсий тизимни, яъни хуқуқ ва умумий қонунларни ташкил эта олишини айтиб ўтган [2; с.3].

Хуқуқий давлатни барпо этиш жамиятдаги ривожланган хуқуқий тизимни, халқнинг юксак даражадаги хуқуқий ва сиёсий маданиятини талаб этади. Бугун давлатимизнинг асоси Конституция ва хуқуқий тизим заминида ташкил этилган юзлаб қонун ҳужжатларини қабул қилди. Мавжуд хуқуқий тизимни янада ривожлантириш ва кишиларда юксак хуқуқий маданиятни тарбиялаш каби вазифалар долзарб бўлиб, унинг ривожини тарбиявий жиҳатларга боғлиқ ҳолда ривожланади. Бу масалада инсоннинг одоб, хулқ ва ахлоқий тушунчалар тўғрисидаги қарашлари муҳим ҳисобланади.

Ахлоқ (лотин тилидан. ахлоқ-умуман қабул қилинган анъаналар, айтилмаган қоидалар) ҳақида ижтимоий қабул қилинган ғоялар сифатида талқин

етилади яхши ва ёмон, тўғри ва нотўғри, шунингдек ушбу ғоялардан келиб чиқадиган хатти-ҳаракатлар нормалари тўплами сифатида намоён бўлади. Ахлоқ кўпинча ахлоқнинг ички томони сифатида тушунилади, ҳолбуки, иккинчиси шахс учун ташқи кўринишининг мавжудлиги ҳам ўта муҳим ҳисобланади.

И.Кантнинг таълимотида ахлоқ тушунчалари қуйидагича фақланади:

1. Ахлоқ – ўз-ўзидан пайдо шаклланадиган ижтимоий ходиса ва у диндан мустақил равишда мавжуд; «ахлоқ динга мухтож эмас»;

2. Ахлоқ – «ижтимоий насл» вакили сифатида инсоннинг мулки;

3. Ахлоқ – инсоннинг кундалик ҳаёти шароитида ва унинг ахлоқи билан белгиланадиган ижтимоий гуруҳ хатти-ҳаракат усулининг соф ақл қонунлари билан белгиланади;

4. Ахлоқ – инсоннинг мулки бўлиб, унга эркин ҳаёт шароитида яхшилик ва ёмонлик ўртасидаги танлов қилишга имкон беради [3; с.288].

Ҳуқуқий маданиятнинг ривожланиши қонун устуворлигини мустаҳкамлашга, фуқароларнинг ҳуқуқларига риоя қилиш ва ҳимоя қилишга, жамиятда ҳуқуқий саводхонлик даражасини оширишга ёрдам беради. Бу ижтимоий муҳитни яхшилаш, адолатга ишониш ва фуқаролик маъсулиятини оширишга ёрдам беради.

Ҳуқуқий маданиятни ривожлантиришда ижобий тенденцияни сақлаб қолиш учун давлат, жамоат институтлари ва ҳар бир шахснинг фоал саъй-ҳаракатлари зарур. Бунга ахборот ишлари, таълим дастурлари, юридик кўникмаларга ўргатиш ва юридик ёрдам ва ҳуқуқий ҳимоянинг мавжудлиги учун шароит яратиш киради.

Жамиятда ҳуқуқий маданиятни ва қонун устуворлигини ҳурмат қилишни кучайтириш учун ҳар бир шахснинг ҳуқуқий онги ва ҳуқуқий саводхонлигини оширишга интилиш керак, бу умуман ҳаёт сифатини яхшилашга ва жамият ривожига ҳисса қўшади [4; Б.82].

ТАҲЛИЛ ВА МЕТОДЛАР

Маълумки ҳуқуқ давлат томонидан белгиланган барча учун умумажбурий нормалар тизими. Шунинг эътиборга олган ҳолда таълим тарбия жараёнига юзлансак, жамиятда мавжуд барча тартиблар, аввало унда мавжуд ахлоқий қарашларнинг шаклланганлигига бағлиқдир. Ҳуқуқий маданият кишиларнинг ахлоқий ва маънавий онгининг таркибий қисми, фуқароларнинг қонунларни билишлари, ҳурмат қилишлари, ҳуқуқбузарликка мурасасизлиги, қонунга итоаткорлигидан иборатдир. И.Кантнинг «Соф ақлни танқид қилиб» [5; с.490] (1781) асарида фалсафага «инсон ақли қонунчилиги» дея таъриф беради, унда икки асосий предметга табиат ва эркинликка чақиради, шунинг учун табиий ва ахлоқий қонунларни дастлаб икки хил тушунчада, кейин эса умумий фалсафий тизимда намоён бўлишига эътибор берган. Унинг қарашида фалсафий борлик

барча мавжудликка боғлиқ бўлса, ахлоқий борлиқ кўпроқ «бўлиши керак» тушунчасига алоқадор дея таъриф берган [5; с 490].

Ҳуқуқий маданиятни ривожлантиришнинг асосий йўналишлари қуйидагилардан иборат бўлишини таъминлаш лозимки, фуқаролар учун ҳуқуқий маълумотлар ва маслаҳатлар мавжудлигини таъминлаш, таълим дастурлари ва тадбирлари орқали ҳуқуқий саводхонликни ошириш, фуқароларнинг ҳуқуқларини ҳуқуқий қўллаб-қувватлаш қонунга итоаткорлик ҳуқуқий маданиятининг зарурий унсурини бўлиб, у қонунларни пухта билиб, ўрганишигина эмас, балки уларга тўла риоя қилиш, улар асосида эркин фаолият юритишни тақозо этади.

НАТИЖАЛАР ВА МУҲОКАМА

Тарихий ривожланиш жараёнида маданият, ахлоқ ва ҳуқуқ тушунчаларнинг бир-бирига боғлиқ ҳолда ривож топганлигини яхши биламиз. Ҳуқуқий маданиятнинг жамият ва давлатда тўғри шакллантирилиши, унинг амалий аҳамиятга эга. Айнан ушбу турдаги маданиятнинг вужудга келиши ҳуқуқ, ҳуқуқий муносабатлар, ҳуқуқий онг, қонунийлик, турли хил ҳуқуқий фаолият ва бошқаларга сингиб кетиши ва мавжуд бўлиши ижтимоий барқарорликка эришиш мумкин деган фикрга етаклайди.

Кўпгина тадқиқотчилар ҳуқуқий маданият тушунчасини ягона ҳодиса орқали эмас, балки уларнинг ҳолати ёки ривожланиш даражаси уларнинг умумийлигини ҳуқуқий маданият деб ҳисоблашга имкон берадиган бир қатор элементлар ва жараёнларни санаб ўтиш орқали аниқлайдилар. Ушбу қаторда муаллифлар қуйидагиларни ўз ичига олади: жамиятдаги ҳуқуқий онгнинг ҳолати, қонунийлик ҳолати, қонунчилик ҳолати, суд, прокуратура ва ҳуқуқни қўллайдиган бошқа юридик органларнинг амалий ишларининг ҳолати; ҳуқуқий воқеиликнинг таркибий қисмлари хулқ-атвор стандартларнинг махсус нуқтаи назаридан, ҳуқуқ ва ҳуқуқий онг, ҳуқуқий муносабатлар ва қонунийлик, субъектларнинг ҳуқуқий тартиби ва ҳуқуқий фаолияти, ҳуқуқий онгнинг ривожланиш даражаси аҳоли сони, ҳуқуқий фаолиятнинг ривожланиш даражасига эътибор беради.

Даосизм асосчиси Лао-цзининг қарашларида Дао осмон, табиат ва жамият қонунларини белгилайди. Бу энг юқори фазилат ва табиий адолатни англатар эди. Даога нисбатан ҳамманинг тенглиги айtilган.

Моизмнинг асосчиси Мо-цзи барча одамларнинг табиий тенглик ғоясини илгари сурган ва давлат пайдо бўлишининг шартномавий концепциясини асослаб берган. Унинг бу концепциясида олий ҳокимиятнинг халққа тегишлилиги айтиб ўтилган.

Пифогорнинг сиёсий-ҳуқуқий асоснинг фалсафий талқини илгари сурилади ва демократияга нисбатан танқид қараш бўлиб, асосан «юқори элита»нинг аълий

ва ахлоқий қарашларига таянади. Пифогор издошлари жамиятда мавжуд муносабатларни «тенглик» ғояси тўғрисидаги қарашларга асос солади.

Сукротнинг табиий ҳуқуқ ва қонунни ажратиб кўрсатади, бошқа издошларидан фарқли ўлароқ, у табиий ҳуқуқ ҳам сиёсий қонун ҳам оқилликдан бошланишига катта аҳамият берган.

Арастунинг сиёсий-ҳуқуқий қарашлари «Афлотун менга дўст, лекин энг катта дўстим - ҳақиқат» дея фикр билдиради. Унинг сиёсий ва ҳуқуқий мавзуларга оид фикрлари «Сиёсат» ва «Ахлоқ» асарларида батафсил ёритилган.

Жаҳон маданияти ютуқларидан ижодий сабоқ олиб, ўрганиб, тарихнинг бой меросига таяниб, ҳуқуқий давлат қуриш Ўзбекистонда яшайдиган ҳар бир шахсин миллатидан, тилидан, ижтимоий келиб чиқишидан қатъий назар уларга тегишли ҳуқуқларнинг таъминланишини бекаму-кўст таъминлайди. Бобомиз Амир Темур қонунга бўйсунининг юксак намунаси бўлган давлат раҳбарларидан эди. У бу хусусида қуйидагича фикр билдирган: “Мен сифатларимнинг энг аввали деб, беғаразликни тушундим. Ҳаммага ҳам бир хил жиддий ва одил қарар эдим, ҳеч бир кимсани бошқасидан фарқ қилмасдан, бойни камбағалдан устун қўёмас эдим”.

Кўпгина ҳолларда ҳуқуқий маданиятни таҳлил қилиш қуйидаги тушунчалар «сиёсий маданият», «хизмат маданияти»га параллел равишда амалга оширилади ва бу каби тоифалар ҳуқуқий маданиятнинг ягона концепцияси ҳали ҳам мавжуд эмаслигини кўрсатади. Ахлоқий муносабатларда ҳуқуқ тушунчаси ёрдамида, ҳуқуқ концепциясини бугунги босқичида ривожланишини тушунтириш мумкин бўлган жуда кўп ёндашувлар мавжуд ва жамиятнинг ҳуқуқий маданиятининг моҳияти, унинг бутун инсоният учун аҳамияти жуда юқори.

Бугунги даврда ҳуқуқий ахборотга эга бўлиш, уни билиш билан боғлиқ бўлган масалалар давлатнинг бу соҳага бўлган эътибори билан боғлиқдир, сабаби жамиятда мавжуд ахлоқий мейъорлар доимий эслатиб турилади. Демак, «ахлоқ» тушунчасининг нисбати қуйидагича ифодалаш мумкин. Ахлоқ индивидуал гуруҳ ва ижтимоий онгнинг энг муҳим томонларидан (шаклларида) биридир ва кундалик инсон хатти-ҳаракатини ўз ичиша олади. Ахлоқ шахслар, ижтимоий гуруҳлар ва халқларнинг ўз ҳаётларида бошқарадиган маънавий қадриятлар тўплами ва фаолиятидир [6; с. 164].

ХУЛОСА

Шубҳасиз, ҳуқуқий маданият умуминсоний маданиятнинг бир жиҳати ҳисобланади. Албатта ўз-ўзидан ҳуқуқда, юридик амалиётда ўз аксини топа олганлиги ва унинг фуқаролик жамиятида асосий элемент сифатида шаклланиши, ҳуқуқий маданиятнинг тўғри талқин этилишига катта таъсир кўрсатди. Бу аҳоли,

давлат ҳокимияти органлари ва уларнинг мансабдор шахслари шунга кўра бутун давлатнинг ҳуқуқий маданиятига айланди.

Жамият аъзоларининг аксарияти қонунларга онгли равишда оғишмай риоя қилса, мазкур жамиятнинг ҳуқуқийликка яқин эканлигига, уларнинг ҳуқуқий маданияти ва эътиқоди қанчалик мустаҳкам бўлса, давлатимизда инсон, шахс ҳуқуқлари ва демократиянинг пойдевори шунчалик мустаҳкам бўлади. Шунини таъкидлаш керакки, ҳуқуқий маданият давлат ва жамиятнинг барқарор ривожланиши учун асосдир. У ҳуқуқ-тартиботни ўрнатиш ва сақлашга ёрдам беради, фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилишни, шунингдек, қонун устуворлигига асосланган фуқаролик жамиятини шакллантиришни таъминлайди.

Жамиятда етарли даражада ҳуқуқий маданиятнинг моҳияти ва хусусиятларини тушунишга, жамиятнинг барча ҳуқуқий ҳодисаларини ўз ичига олган бутун ва ҳар бири мавжуд бўлган «ягона бутун» сифатида қаралганда ушбу ҳодисалар ўз-ўзидан мавжуд эмас, балки зарур ва изчил бўлиши кераклиги тушунчаси тўғри шакллантирилади.

Жамият томонидан ҳуқуқий маданиятнинг моҳияти ва хусусиятларини етарли даражада фарқлаш, фақат ўша муносабатларни бир бутун сифатида тушунилгандагина эришиш мумкин. Аниқлик киритганимизда жамиятнинг барча ҳуқуқий ҳодисаларини ўз ичига олган ва бу муносабатларда мавжуд бўлган ягона объектга бутун сифатида қаралишидир. Ушбу муносабатларнинг мавжуд бўлиши эса ўз-ўзидан эмас, балки зарур ва изчил бўлиш қисмига бўғлиқ ҳолда шакилланиши. Барчаси бир бутун – бу асосий методологик ёндашув бўлиб, ҳуқуқий таркибнинг маданиятда тўлиқ аниқланган тушунчасидир.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. В.С.Нерсеян. “История политических и правовых учений”. – Москва; Норма, 2004.
2. Крапивенский С.Э. Социальная философия. М.: 2003.
3. Кант И. Критика чистого разума. М.: Наука, 1994. 591 с.
4. У.Таджиханов, А.Саидов. Ҳуқуқий маданият назарияси. Тошкент.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 1998.
5. Кант И. Религия в пределах только разума // И. Кант Трактаты и письма. М.: Наука, 1980. 712 с. С. 78-278.
6. <https://cyberleninka.ru/article/n/filosofsko-eticheskiy-analiz-ponyatiy-moral-nravstvennost-etos/viewer>

AKADEMIC JOURNAL OF EDUCATIONAL RESEARCH (AJER)
international scientific journal
3-son

Nashr qilingan sana: 30.04.2024.
Shrift: "Times New Roman".

“ACADEMIC JOURNAL” MCHJ

